

ПЪТЕПИСЪТ „ДО ЧИКАГО И НАЗАД“ ОТ АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

В пътеписите на Алеко Константинов се преплитат описанието, повествованието и разсъждението. Докато през Възраждането в съчиненията, в които се описвало видяното през едно пътуване, смесвали мемоара, публицистиката, социологическото проучване, географското и етнографското познание, то Алеко Константинов и Иван Вазов обособяват пътеписа като художествен жанр, подготвяйки една бъдеща традиция в българската литература.

„Пътните бележки“ от странстването на Алеко до Новия свят поставят по нов начин на вниманието на читателя познатата от Възраждането тема за българина и чуждия свят. Алеко съчетава социално-публицистичния патос с богатството и пластиката на природните описания. Широк е емоционалният обхват на неговите текстове- от възмущението, критиката и гнева до възхищението, възторга и възхвалата. Гневът се ражда при противопоставянето между природната чистота и естественост, от една страна, и социалната и човешката уродливост, от друга. Затова възторгът от красотата на природата у Алеко има не само естетически, но и етически смисъл- пред прекрасното величие на майката природа душата се възражда, става по-чиста и по-добра, освобождавайки се от напластената от човешкия свят грозота.

Пътуването на Алеко през 1893 г. до Америка за Чикагското изложение ражда т.н. „леки хвъркати бележки“, които обаче се превръщат в една от най-зрелите творби на българската пътеписна традиция. Богатството на „До Чикаго и назад“ е резултат от сливането на няколко важни пласта: пътеписните бележки на един впечатлителен наблюдател; ярък авторски коментар, който превръща видяното в повод за изява на хуманистични идеали; пластичните картини от широкия свят, който е необхватен за изостаналото провинциално съзнание на българина от онази епоха (далечните и тайнствени Париж, Лондон, Ню Йорк, Чикаго); впечатляващите читателя, а и самия пътешественик, колоритни образи от един непознат за българина свят. Над всичко това обаче тегне загрижеността на общественика Алеко за цивилизацията.

Навсякъде в текста прозира огорчението на големия хуманист от автоматизацията на човешките отношения, от заплахата за хората, идваща от страна на техническия прогрес и бесния им устрем към материалното. Човешкият род е на път да изгуби усета си към истинските ценности на живота, затова писателят обобщава: „У-у! Студено!... Луднали, припнали всички американци като чаркове на една машина като че безсъзнателно, автоматически сноват, преплитат се и от машината капят долари, тези долари те пак ги влагат в машината и пак като чаркове сноват... Е, ами кога ще живеем?...”

„Чудно нервно състояние“ обхваща пътешественика и дава живот на свободната композиция и „пулсиращия ритъм“ на повествованието. Стремителният разказ става израз на трескавия копнеж по чудатия свят. Ритъмът на бързането и „тичането“ показва нетърпението да бъде видяно непознатото още в самото начало. В Америка стремглавостта на движението е израз и на динамичния живот на индустриално-техническата цивилизация, за който човекът от малката изостанала държава България е неподготвен.

Големият хуманист Алеко търси преди всичко мястото на човека в Новия свят, но той- уви!- се е превърнал в „чарк „ от „машината за долари“. Човеколюбието на писателя е уязвено. Алеко страда за ЧОВЕКА в механизиранието и автоматизирано НОВО ВРЕМЕ, в „епохата на техниката“, а не на човека.

Пътеписът разкрива пред читателя значително богатство от картини. Изображенията на техническия и социалния прогрес и на природната красота (незабравимото описание на Ниагарския водопад) будят възхищение. Сцените и картините, водещи до размисъл за пъстрото многообразие на света (калейдоскопа на изложението, Ню Йорк, Чикаго,), не оставят читателя безразличен. Възхитата

и възторгът от напредъка се смесват с възмущението и гнева на хуманиста, предизвикани от ужасните гледки на чудовищно механизирания труд (Чикагската кланица), обезличаването на човека и расизма.

Най-извисеното естетическо преживяване на пътешественика е свързано с красотата на природата, защото Алеко открива за пореден път нейното съвършенство, възторгнат от величието ѝ. Критичното чувство на пътешественика е пробудено от обществената действителност, която се оказва несъвършена, както е навсякъде по света. Възхищавайки се не само от природната красота, но и от постиженията на техническото и технологическото развитие, писателят прави пронизателни бележки върху културните забележителности, жизнения стандарт, социалната организация и човешките нрави, защото възприема всичко това като достижение на световната цивилизация. Наблюденията си за пъстрия свят, който се е разкрил с цялото си богатство пред очите му, Алеко обобщава в края на пътеписа по повод на Лондон.

Без да изгражда цялостно образите на своите герои, писателят прави интересни портрети на спътниците и на събеседниците си. Пред читателя се „изсипва“ част от пъстрото човечество - невежите, високомерни американски митнически служители, съхранилият славянското си самосъзнание сърбин Неделкович, българските изложители Айвазиян и бай Ганьо Сомов, доморасли познавачи на психиката на клиента и правилата на търговията, услужливият г-н Йовчев, любознателните пътешественици Филарет и Доктора, любезните стопани на пивницата. В изображението на хората проличава усетът на Алеко за многообразието на света, за сблъсъка на различните култури и за характерологията на човешките нрави.

Художественото майсторство на автора прави пътеписа нещо повече от „леки хвъркати бележки“, както той го определя. Удивеният поглед на пътешественика вижда с поразителна детайлност всички колоритни подробности, които създават една по-обобщена картина на народите, обществата и цивилизацията. Пластичното изображение, оригиналният поглед, яркият хумор и бликащото остроумие, пронизателните съпоставки между видяното в Новия свят и българската действителност разкриват пред читателя интелигентността на любознателния наблюдател и таланта на писателя Алеко Константинов.